

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на научна степен „Доктор на науките“ на тема:

**КОМПЛЕКСНО ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА УСЛУГА В ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ГИМНАЗИИ**

Област на висше образование: Педагогически науки
Професионално направление 1.2. „Педагогика“, научна специалност
„Теория на възпитанието и дидактика – Професионална педагогика“

Автор на труда: доц. д-р Славка Вълчева Ненова

Рецензент: проф. дпн Ваня Спасова Георгиева

Данни за автора

Авторката на разглеждания дисертационен труд доц. д-р Славка Ненова е магистър по икономика и магистър по трудова и организационна психология. Повече от две десетилетия работи предимно като учител и преди всичко в областта на квалификациите на педагогически специалисти. Тя е твърде мобилна в тази си дейност в Департамент за информация и усъвършенстване на учители към СУ „Св. Климент Охридски, но и в спектъра на различни институции, НПО, проекти към МОН или други образователни центрове. CV-то и показва, че е търсен специалист по експертна, изследователска, консултативна и обучителна дейност (преди всичко на възрастни).

Основните ѝ интереси през годините са били свързани с методиката на обучение по икономически дисциплини и управление на бюджета на образователни институции. Важно е обаче да се подчертае, че доц. Ненова се интересува от проблеми на образованието във всички образователни степени, включително и в предучилищна възраст. А проектната ѝ и консултативна дейност показват, че са налице интереси и към разрешаване на поведенчески проблеми не само на учениците, но и на учителите.

Обща характеристика на представените материали

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е структуриран върху 300 страници текст, в който са включени увод, пет глави, изводи и заключение, както и отделни списъци – на съкращения, таблици, фигури и използвана литература. В рамките на 10 страници от текста влиза като приложение и експертна карата за оценка, която е обвързани с тематиката и съдържанието на разработката.

Посочени са като ползвани 191 литературни източника, повечето от които на кирилица - по-точно 150 на кирилица, 12 на латиница, 17 интернет източника, 12 нормативни документи (под формата на закони, наредби, национални доклади и др.). Референциите към тях в текста са акуратно отразени, като са прибавени и някои пояснения под черта.

Ползваната литература включва най-вече трудове на български и руски автори, като са подбрани преди всичко източници от две хилядната година насам, а националните и европейски нормативни и стандартизиращи документи са от последните пет години. В литературната справка са отразени и датите на използване на съответните интернет източници.

Дисертационният труд е комплектован с автореферат, който в рамките на 55 страници отразява най-важните съдържателни моменти в изследването.

Трудът е авторски по своя характер и не повтаря и надхвърля публикации на авторката му, с които е придобила научна степен „доктор“ или участвала в конкурс за академичната длъжност „доцент“.

Актуалност и значимост на труда

Темата на труда насочва към две предметни области на изследване. Първо, в нея ясно се подчертава че в изложението ще става въпрос преди всичко за управление на качеството на образователната услуга и за търсене на комплексен подход към осигуряване на това качество. Второ, диференцирането на тази образователна услуга се свежда до професионалното образование, което е предмет на изследване в професионалната педагогика. По този начин научната област на изследването съобразно визираната тема аз виждам в областта на мениджмънта на професионалното образование, а това е една сравнително малко изследвана област в науките за образование у нас.

Актуалността на изследването според мен идва от комбиниране на изследователските анализи върху четири основни категории: образователна услуга, качество, подходи на управление, професионално образование. Тази комбинация има своето актуално значение, но е странно, че при експониране на тази проблематика в областта на професионалната педагогика доц. Ненова не визира автори като L. Shulman и D. Perkins и особено изследвания на автори като В. Lucas, Е. Spencer, С. Claxton, които още през 2012-2013 година структурират основополагащи въпроси и заключения за теорията на професионалната педагогика, включително и за качеството на образование в професионалните училища. Основата на която стъпва в своя труд доц. Ненова чрез позоваване на изследвания на български и руски автори разбира се има своето значение, но световната мисъл в областта на същността на качеството на образование и качеството на професионалното образование в частност не би трябвало да се подценява.

Същото може да се каже и за изследванията в областта на осигуряване на качеството в областта на професионалната подготовка и дори при обучението на възрастни. За мен липсва по ярка и пълна демонстрация на основания по какво се различават анализите на авторката с тези, направени в сферата на т.нар. тотален мениджмънт на качеството.

Ако това беше направено, актуалността на изследването щеше да бъде представена значително по по-различен начин от наличната в дисертацията и автореферата.

Адекватност на методиката. Методология

В предложения за рецензиране труд доминират процесите синтез, анализ, сравняване, оценка, обобщаване, а съчетаването на предимно дедуктивен подход с индуктивните и традуктивни методи на научно познание имат крайна дестинация – създаване на концептуален комплексен модел за осигуряване качество на образователната услуга в професионалното гимназиално образование.

От методологична гледна точка, налице са логично обосновани връзки между цел, задачи, работни хипотези и ограничителна рамка на изследването. Темата на изследването съответства на неговото съдържание. Отделните глави и съдържанието в тях са последователни, логически свързани, пълно и комплексно разкриват темата.

Дисертационното изследване има преди всичко теоретичен характер. Емпиричната част, която е извършена от доц. Ненова основателно проверява приложимостта на концептуалния модел в образователната практика с подходящ инструментариум. Описаните резултати от други изследвания, които се анализират с цел позициониране в модела не могат да бъдат приети за извършен от доц. Ненова експеримент, т.е те не са видяни от мен в емпиричната част на тази дисертация. Тяхното използване от доц Ненова има своето основание. Избраната от нея процедура за това е полезна, но в качеството си на традуктивен метод.

Навлизането в две научно-изследователски полета – професионална педагогика и теории за управление на качеството в образованието създава необходимостта от тяхното обвързване в предмета на изследване. Това е направено от доц. Ненова, доколкото „осигуряването“ е елемент от управлението и основна функция в мениджмънта на качеството. След прочитът на цялостния дисертационен труд обаче, предметът на изследване реално се оказва значително по широк от формулирания такъв, който е свързан само с педагогическата дейност (стр. 15 в дисертацията и стр. 5 в автореферата). До извода, че истинския предмет на изследване надхвърля, този, който е формулиран текстово в дисертацията се стига не само аналитично, но и пряко визуално – например фиг. 10 в дисертацията (в автореферата под номер 3 на стр. 35). В дисертацията и в търсения концептуален модел за осигуряване на качеството се открояват местата не само на педагогическата дейност, но и на редица съпътстващи я други дейности, които осигуряват ефективност на работата на училището като цяло – например финансова, организационна, маркетингова и други.

Характеристика на основния текст

В първа глава вниманието е насочено към анализ на съвременните характеристики на социално-икономическата среда, която определя необходимите промени в професионалното образование и съответно формулиране на нови изисквания към качеството на дейностите и резултатите от обучението.

Направена е богата и задълбочена научна обосновка на фактори за промяна като наднационалност и неустойчивост на образователното пространство. Демонстрира се компетентност по отношение на основни документи, свързани с разработване на нови стратегии за професионалната подготовка във формалното образование и изкривената картина на съвкупността от правила, норми, инструкции, които вместо да подпомогнат управлението на училищната среда го затрудняват. С основание се стига до извода, че « ... на национално ниво е необходимо качеството да се обвърже с адекватността на образователната система да реагира на промените, да развива и усъвършенства компетенциите на обучаващите и обучаваните, да подготвя средни специалисти по професии и специалности, нужни за бизнеса ...» (стр.46)

Акцентира се на необходимостта от спазване на принципите за съгласие, съответствие и съотносимост при вземане на решения на различни нива (глобално, национално, регионално, училищно).

Втора глава е необходима за разкриване на гледната точка на доц. Ненова за основните понятия, с които ще се очертаят търсените от нея контури на концептуалния модел за осигуряване на качеството. Пространно са описани приети от други автори и от нея характеристики на понятията образователна услуга, компетентност, връзка между компетентност и иновационни промени. Логично се приема, че качеството представлява обективно съществуваща съвкупност от свойства на обекта, различаващи го от друг обект, но само при съотнасяне на свойствата на обекта с дадено изискване може да се разкрие както гледната точка към анализ на тези свойства, така и субективната оценка на тяхното ниво на проява.

Семпло и явно не достатъчно значимо за автора на дисертационния труд са представени основните осем принципа, които стоят в основата на разработване на съвременни модели за осигуряване на качество в цялостната социална действителност и в управление на образователната дейност в частност.

Значим факт за цялостното изследване е приемането на тезата, че осигуряването на качеството на образователната услуга обхваща всички дейности в професионалната гимназия и е необходимо тяхното последователно включване в една обща рамка с цел проследимостта им.

Разработката би спечелила, ако в трета глава на изследването присъстваше анализ на това как споменатите във втора глава осем принципа се свързват с обявения от доц. Ненова приоритет на

компетентностния подход при структуриране на модела, а не например на процесуалния или структурно-функционалния подход. Също така ако малко по ясно се диференцираха функциите на изброените подходи (например системния) като изследователски един път и втори път като регулиращи практиката при анализа на времевите етапи на модела в четвърта глава. Защото има разлика между изследователски подходи и подходи, регулиращи практиката, независимо от факта, че за осигуряване на качеството са необходими и двата вида или и двете функции.

Позитивно следствие за структуриране на концепцията на модела е тезата, че представените подходи (компетентностен, системен, структурно-функционален, процесен) би трябвало да се прилагат в единство и че тяхното разглеждане по отделно е само за целите на научната абстракция. Големият въпрос е как всеки един от тях може да осигури единство на технологията при реализиране на структурните компоненти на модела за осигуряване на качеството. Това до известна степен е направено чрез обяснените ползи за някои от подходите, но за съжаление – не за всички.

В пета глава са поместени две групи изследвания. За една от целите (проектиране на изведените проблеми от международни и национални изследвания в структурата на концептуалния модел) са използвани резултати от изследвания по критерии на TALIS, PISA и Центъра за оценяван в предучилищното и училищно образование (ЦОПУО към МОН). Възрастовия диапазон и извадката на тези изследвания са главно в областта на общообразователната подготовка, която за съжаление е известно отдавна, че е на доста ниско ниво.

Връзката между общообразователната (в прогимназиален етап) и професионалната (в гимназиален етап) подготовка, особено в областта на функционалната грамотност, разбира се е много тясна. Но според мен, задачите на дисертационния труд се свързват с разработване на концептуален модел за осигуряване на качество в професионалната подготовка, въпреки негативите, които могат да се очакват от нивото на подготовка в прогимназиален етап на училищното образование. Затова намирам това детайлно представяне на резултатите от PISA за ненужно. В синтезиран вид те могат да са основание за целите на дисертацията в началото на изследването, но не и да се търсят проекции след като моделът на доц. Ненова вече е изграден. Проекции за неговото съдържание на етап „вход“ би трябвало да се търсят главно в изводите, маркирани на стр. 219-220.

Почти същото може да се каже и за резултатите от подбраните в пета глава национални изследвания. Логичното им място е в първа глава, например в 1.4..

Оценявам позитивно преди всичко анкетното проучване с 250 учители, чрез което се цели удостоверяване на съотносимостта на

създадения теоретичен модел съобразно мнението на педагогически специалисти в реални професионални училища от страната. Позитивен е и факта че при конструиране на голяма част от отделните айтеми са използвани техники от методът на фокусните групи. По този начин моделът придобива и конкретизация в някои от частите си.

Научни приноси

Прочитът на ръкописа убеждава, че по своя характер той представя мащабно и задълбочено изследване, което обхваща търсения и анализи на авторката в научни области, в които тя е натрупала изследователски опит, а чрез дисертационния труд и реализирала амбиции за дълбочина и широта на изследванията.

Интердисциплинарната характеристика на изследването го прави оригинално и принципно ново като подход, който се стреми да създаде ново предметно поле в теорията на мениджмънта на професионалното образование у нас. Може да се твърди, че представеният дисертационен труд съдържа теоретични обобщения и решения на достатъчно значим научно-приложен проблем в областта на науките за образованието, характеризира се със съвременен характер на търсенията и достига до заключения и изводи за същността, особеностите и значението на една сравнително нова предметна област у нас – мениджмънт на професионалното образование.

Това е достатъчно основание да се направи извода, че той има характеристиките на изследване, с което може да бъде защитена научната степен Доктор на науките. По-детайлно, аргументи затова намирам в приносите, номерирани в дисертацията и автореферата като № 1, №2 и №5.

Значим е стремежът на доц. Ненова да направи колкото се може по-пълнен хоризонтален и вертикален разрез на политико-правната среда, икономическата среда, социо-културната и технологична среди, в които функционира и ще функционира за в бъдеще професионалното образование, както и стремежът ѝ да изгради единство от подходи в концептуален модел, обхващаш различните етапи на осигуряване на качеството.

Преценка на публикациите и автореферата

Съдържанието на автореферата отговаря на основните характеристики на цялостното изследване, като ги предава синтезирано.

Списъкът с публикации по дисертацията показва, че отделни нейни части (освен в монографията под печат) са публикувани предимно в годишници на университети и сборници на български език. Оценявам като най-силно обвързана с някои от приносите на дисертацията публикацията в годишника на Бургаския свободен университет през 2016 година.

На този етап обаче липсва представяне на съществени части от труда в световното или поне в европейското образователно пространство, което за мен би трябвало да се преодолее с бъдещо публикуване в източници, които се следят от сериозни изследователи. От това зависи в определена степен и резултативността на положения труд от доц. Ненова в европейското образователно пространство.

Бележки и препоръки

- Маркираните същностни характеристики на някои основни понятия в дисертацията са твърде дискуссионни – например тези, които открояват разликата между образователна дейност и образователна услуга.
- Би било по логично и непротиворечиво относно съдържанието на термина „произвеждам“ да се използват някои негови синоними – правя услуга, извършвам услуга, реализирам услуга. В случая намирам като най - удачно за изследването на образователния процес съчетанието „реализиране на образователна услуга“, а не „произвеждане“ на образователна услуга. Всяка услуга, включително и образователната минава през основните фази в станалите вече класически две схеми по W. E. Deming (PDCA и PDSA). Етапи като планиране, реализиране, оценяване, коригиране по Deming или пък стандартизиране, изпълняване, проверяване по M. Imai (SDCA схемата) отдавна са заместили терминологията в т.нар динамически процес на обогатяване на Shuhart (спесификация, производство, проверка), който и без това никога не е бил подходящ за прилагане в социокултурните организации и тяхната дейност.. Друг е въпросът, че „производството“ по принцип не обхваща всичко в реализацията на ефективността на всяка услуга и осигуряване на нейното качество.
- В разработката на моменти са налице твърдения, които не се покриват с факти или достатъчно основания. Например твърдението: „...към настоящия момент в публикувани наръчници, свързани с изследване на качеството в средното училище, вкл. професионалните гимназии, моделът на междинния времеви етап (процеса на обучението) не е ясно представен и все още неговото изследване е недостатъчно.“ (стр 161-162) Напротив, в световната практика са структурирани стотици критерии за качество на т.нар. от доц. Ненова „междинен времеви етап“. Те се свързват както с насоки за осигуряване на качеството, така и с показатели за неговия мониторинг на основата на принципа, че трябва да има единство между цели, резултати и дейности за постигането им.

Въпроси

1. Предложения модел има твърде общ характер и затова може да се използва не само в професионални гимназии, но и в други училища. Въпросът е: кое в него е специфичното, което го прави модел за осигуряване на качеството именно в професионалните гимназии, каквато е и основната цел на изследването?
2. Има ли релации между учебно-познавателна и учебно – възпитателна дейност в предложения модел за осигуряване на качеството?
3. Кои са показателите за по-голяма ефективност на предложения концептуален модел от други световно известни модели, чиито структурни елементи се използват както за оценяване на качеството на образователната дейност, така и за осигуряване и поддържане на качеството и в които са заложили осемте основни съвременни принципи на управление по ISO?

Заклучение

Като заключение, на основата на посочените научни постижения и утвърдената позиция на труда сред педагогическата общност у нас мога да твърдя, че **предложеният от доц. д-р Славка Вълчева Ненова труд на тема Комплексно осигуряване качеството на образователната услуга в професионалните гимназии има характеристиките на дисертационен труд за придобиване на научната степен Доктор на науките в Област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2 Педагогика (Теория на възпитанието и дидактика – професионална педагогика).** Считам, че избраното за оценяване на неговия характер научно жури може да гласува положително за получаване на тази научна степен от доц. Славка Ненова. Личното ми решение е да гласувам положително.

11.08.2018

Рецензент: (п)
(проф. дн Ваня Сп. Георгиева)